

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЯРОВИЙ Олександр Степанович

ЛІРО-ЕПОС П. ТИЧИНИ
(Особливості поетики)

Спеціальність: 10.01.01 - Українська література
10.01.06 - Теорія літератури

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ - 1995

21.181.2
82.0

00761549 (W)

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана на кафедрі теорії літератури

та компаративістики Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
КОСТЕНКО Наталія Василівна

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук
КОВАЛІВ Юрій Іванович

кандидат філологічних наук
КОЛОМІЄЦЬ Лада Володимирівна

Провідна організація - Український державний педагогічний
університет ім. М. Драгоманова

Захист відбудеться "30" листопада 1995 р. о 14⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої Вченої ради Д 01.01.27
по захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора
філологічних наук при Київському національному університеті
ім. Тараса Шевченка (252017, Київ-17, бульвар Т. Шевченка, 14,
актовий зал).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "27" жовтня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України
Л. Гришик

д. ф. н. ГРИШИК Л. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Творчість П.Тичини – це не тільки невід'ємна складова новітньої української літератури, а й цілий шар всієї духовної культури народу. Ліро-епос як синтез суб'єктивного та об'єктивного зображувальних начал виявився надзвичайно плідним утворенням, яке дало можливість досить повно розкритися кращим рисам таланту поета. Розробивши цей міжродовий сплав, П.Тичина наблизив його за функціональною значущістю до статусу нового літературного роду, давши літературі глибоко самобутній художній феномен.

Актуальність даного дослідження полягає у двох аспектах. Перший зумовлений необхідністю дати об'єктивну наукову оцінку ліро-епічній поезії П.Тичини – зростає зацікавлення наукової і читацької громадськості творчим спадком митця, дискутується вагомість внеску П.Тичини до літератури української і світової. У пропонованій дисертації досліджується художня своєрідність ліро-епосу поета – як цілісного явища, як системи з певними законами функціонування.

Другий аспект випливає із загострення останніми десятиліттями дослідницького інтересу до проблем ліро-епосу загалом і поемного жанру зокрема /що підтверджується фактом дискусій 1965 р. на сторінках "Літературної газети", 1973-1975 р.р. в "Літературном обозрени" та ін./ . Ліро-епос еволюціонує, набуває нових рис, продовжує тяжити до поглиблення синтетичності, до більшого емоційного наповнення, ліризації. Новаторські тенденції тичинівської ліро-епіки певною мірою випередили свій час, оскільки стали масово характерними для епічної поезії вже пізнішого періоду /70-80-ті роки/.

Матеріалом дослідження послужили поеми та вірші П.Тичини

різних років. У процесі роботи використовувалися статті, листи, щоденникові записи поета; праці літературознавців, присвячені художнім особливостям поезії П.Тичини, його ролі в літературному процесі.

Мета дисертації - цілісний аналіз загальнохудожніх особливостей ліро-епосу П.Тичини. Для досягнення накресленої мети дисертантом поставлено такі завдання:

- простежити загальні тенденції розвитку епічної майстерності поета;

- осмислити основоположні для всієї ліро-епічної творчості П.Тичини теми, мотиви;

- дослідити особливості стилю, жанрову специфіку, образний, лексичний та версифікаційний інструментарій поета-епіка.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація становить собою перше цілісне дослідження ліро-епосу П.Тичини, як рівноправної /поруч із лірикою/ частини поетової творчості. В дисертації подано новий погляд на роль поеми "Золотий гомін" в генезі тичинівського ліро-епосу; запропоновано варіант композиційної структури незавершеної поеми-симфонії "Сковорода"; конфлікт, мотиви та образи симфонії розглядаються, зокрема, крізь призму вчення українського філософа ХУІІІ ст. Г.Сковороди. Дисертація подає ілюстроване конкретним матеріалом тлумачення таких понять, як художній синкретизм, міжродові утворення, змішаний жанр тощо.

Науково-методологічні принципи дослідження ґрунтуються на засадах теоретико-літературної та естетичної думки вітчизняних і зарубіжних вчених /І.Франко, О.Білецький, М.Чернишевський, В.Белінський, Ш.Сент-Бев, Х.Ортега-і-Гассет, В.Кіканс та ін./. Поставлені завдання розв'язуються переважно методом цілісного аналізу, місцями застосовано елементи біографічного та порівняльно-типологічного методів.

При розгляді конкретно-текстових проблем у процесі дисертаційного дослідження першочергово використовувалися праці Л.Новиченка, С.Тельнюка, В.Стуса, С.Єфремова, І.Кошелівця, В.Юринця, М.Зерова, Ю.Лавріненка, Н.Костенко, І.Качуровського тощо.

На захист виносяться такі положення:

1/ Ліро-епос /ліро-драмо-епос/ на сучасному етапі - це четвертий, синтетичний літературний рід, для якого характерні насамперед: монументальність зображення, лірико-філософське осмислення описуваних подій, гостра конфліктність, наявність пафосу /героїчного, трагічного, романтичного/. Розвинута сюжетність і великі обсяги твору не є вичерпними й самодостатніми ознаками для сучасного ліро-епосу;

2/ П.Тичина значно розширив художні можливості ліро-епосу. Тенденції, до яких тяжіє сучасна ліро-епічна поезія /суб'єктивізація розповіді, емоційність, філософічність/, - мали місце вже в ранній епіці поета;

3/ Поема П.Тичини "Золотий гомін" є першим масштабним здобутком його ліро-епосу, вона заклала визначальні художньо-естетичні принципи цієї ділянки творчості митця;

4/ Поема-симфонія "Сковорода" є не тільки панорамним історичним полотном, а й втіленням оригінальної морально-філософської концепції автора. Складний, багатоступеневий конфлікт ліро-епічної поеми свідчить про подолання поетом усталених жанрово-родових канонів, про синтетизм художніх шукань;

5/ Художній синкретизм поетичного мислення П.Тичини виявився на всіх рівнях текстової структури - від змістового до метафоричного, лексичного та версифікаційного.

Практичне значення дисертації. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у вузівських та шкільних курсах української літератури ХХ ст.; в процесі викладання деяких

тем курсу теорії літератури; на спецкурсах та спецсемінарах по творчості П.Тичини; при підготовці навчальних і навчально-методичних посібників з питань теорії та історії літератури.

Основні положення дисертації апробовано на наукових конференціях в Київському університеті ім.Тараса Шевченка у 1992-1995 р.р.; в ряді публікацій /список подано в кінці автореферату/. Дисертація було обговорено на засіданні кафедри теорії літератури та компаративістики філологічного факультету КУ ім.Тараса Шевченка.

Структура дисертації визначена обсягом і змістом тематично окресленого кола проблем. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії.

ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначається наукова новизна й практичне значення роботи, її мета, завдання, методологічна основа, формулюються положення, винесені на захист, подається огляд літератури з досліджуваної теми. Окреме місце приділено питанням специфіки сучасного ліро-епосу.

Традиційна родова класифікація літератури заснована, як відомо, на протиставленні суб'єкта і об'єкта. Але класична схема /де гегелівська/, за якою епос і драма мають об'єктивний, а лірика - суб'єктивний характер, не завжди підтверджується літературною практикою. Постійні взаємопереходи родів /ліро-епос, ліро-драма/ викликають розмивання кордону між суб'єктом та об'єктом, роблять хистким, рухомих співвідношення суб'єктивного і об'єктивного. Тому із сучасною літературною специфікою більш узгоджується розширена родова класифікація, що включає міжродові утворення, в той час як поділ літератури на три "чисті" роди

вже виглядає як теоретична умовність.

Одне з міжродових утворень, ліро-епос - надзвичайно динамічна структура, його інтенсивний розвиток та видозмінювання можна простежити й на прикладі еволюції центрального жанру - поеми. Порівняно з більш консервативними ліричними жанрами поема здійснила велетенський якісний стрибок, далеко відійшовши від елементарної епічної розповідності /котру В.Кіканс у присвяченій поемі монографії розглядає як застарілу поемну тенденцію^{1/}.

Ліро-епосу на даному етапі розвитку притаманний насамперед синтез всіх трьох родових тенденцій, тому він нерідко є ліро-драмо-епосом /ця особливість помітна ще в "Гайдамаках" Т.Шевченка, а в нинішньому столітті досить повно розвинулась у поемах І.Драча/. Стійким діахронічним явищем видається поступова суб'єктивізація епосу. Дослідниця Н.Мазепа зазначала стосовно поеми в другій половині 70-х років: "Неможливо заперечувати процес ліризації, що став і очевидним, й інтенсивним"^{2/}. Майстерність ліро-епіки нині полягає не тільки у висвітленні подій, а й у вмінні своєрідно їх осмислити в контексті почуттів і переживань героя, подати своє бачення епічної картини світу. Одночасно спростовується традиційне поняття про лірику - як про камерний рід поезії, замкнутий на миттєвому почутті, переживанні /В.По/, на мікросвіті суб'єкта. Епічний поет вдається до ліричних узагальнень, емоційних оцінок подій і явищ, аби уникнути примітивної описовості, переказу, малопродуктивного в процесі розкриття ідейного задуму. Іншими словами, сучасний поет, на відміну від митців минулих епох, створює епічне полотно не за допомогою широкого й детального показу подій, а посередництвом суб'єктивної оцінки об'єктивного довкілля.

1/ Кіканс В. Современная советская поэма. - Рига, 1982. - С.191

2/ Мазепа Н. В поэтическом поиске. - К., 1977. - С.125

Із суб'єктивізацією епосу тісно пов'язане і поглиблення його філософічності. Монументальність епосу вимагає від автора подачі широкої панорамної картини; лірика змушує поглянути на цю картину очима героя, окремої людини, тобто, користувчись термінологією Г.Сковороди, - "макрокосм", Всесвіт постає через "мікрокосм", людину. Проблема усвідомлення людини свого місця, своєї ролі у світі як "космічному оркестрі" /П.Тичина/ спонукає поета до розроблення філософсько-світоглядних тем. Умовно розділяючи два начала в ліро-епосі, можна сказати, що в даному тандемі епос слугує відображенню дійсності, а лірика дає оцінку відображення.

У зв'язку з посиленням ліризації епосу останніми десятиліттями, на чільне місце виходить і проблема пафосу. Пафос - фактично обов'язкова ознака ліро-епосу. Пристрасність, піднесеність поетичної оповіді, її неодмінне героїчне /трагічне, романтичне/ забарвлення - важливі складники епічного світосприймання. Поет-епік може подати монументальний зріз дійсності на невеликому сюжетному просторі - за рахунок пафосу, яким підкреслюється значущість предмета зображення. Саме такий /інтенсивний/ метод зображення, на відміну від екстенсивного, побудованого на розширеній сюжетності, використовував П.Тичина в багатьох ліро-епічних віршах та невеликих поемах.

Інтенсивність способу зображення, епічна монументальність навіть малих віршованих форм, глибокий ліризм і філософічність - ці риси, притаманні епіці П.Тичини, міцно вкорінилися в сучасній ліро-епічній поезії.

У першому розділі дисертації - "Поема "Золотий гомін" як етапне явище в генезі тичинівського ліро-епосу" - висвітлено комплекс питань, пов'язаних зі становленням ліро-епосу П.Тичини як художнього явища. В "Золотому гомоні" поет уперше виявив зусією повнотой власний "ліро-епічний" тип художнього мислення,

засвідчив свої вже сформовані художньо-естетичні та світоглядні принципи. Цей твір становить собою ідейно-художнє ядро збірки "Сонячні кларнети", засвідчує зрілість митця не тільки в ліриці, а й у галузі ліро-епіки.

Поема "Золотий гомін" стала точкою перетину художніх тенденцій тичинівського "протоепосу" /до "Сонячних кларнетів"/ та пізнішої, зрілої епіки. З одного боку, "Золотий гомін" своїми етико-естетичними коренями, метафорикою, характеристиками форми сягає в попередню творчість поета; з іншого - поема послужила підґрунтям для пізніших за часом художніх пошуків П.Тичини. Вона відзначається жанровою синтетичністю, що є характерною рисою ліро-епіки П.Тичини загалом. В поемі наявні елементи думи, феєрії, казки, хоча твір не відповідає якомусь єдиному жанровому визначенню. Запропоноване С.Тельником тлумачення "Золотого гомону" як містерії /а точніше, як частини містеріального триптиха "Скорбна Мати" - "Дума про трьох Вітрів" - "Золотий гомін"/^{1/} лише частково відповідає істині. По-перше, згадані три твори, епічне осердя "Сонячних кларнетів", є надто відмінними одна від одної художніми сутностями, по-друге, "містерія" - не єдина з тих жанрових дефініцій, котрі можна застосувати до "Золотого гомону", оскільки новоутворений поетом оригінальний жанр містить, як сказано вище, ознаки кількох жанрових різновидів.

Власне містеріальність "Золотого гомону", як і "Великого льоху" Т.Шевченка - в спробі філософського осмислення буття, намаганні досягнути шляхи історичної долі народу у вимірах минулого, сучасного і майбутнього. Це завдання П.Тичина, як і Т.Шевченко, вирішує в поетично-філософському ключі посередництвом алегорії, символічних образів.

^{1/} Тельник С. Молодий я, молодий... /Поетичний світ Павла Тичини/

Природною рисою тичинівського ліро-епосу є переплетіння, взаємодія двох тем /чи й антитем, як у "Золотому гомоні"/. На симфонічному протистоянні, переплетінні двох тем ґрунтується задум поем "Скворода", "Похорон друга", ряду інших творів. Боротьба оптимістичної та трагічної теми в "Золотому гомоні" позначила й жанрову площину: "світла" смуга поеми має феєричне забарвлення, а "темний" контрастивий фрагмент підпадає під означення трагічної містерії. Ліро-епічна панорама "Золотого гомону" поєднала в собі різнопланові образи, категорії з різнопонятійних зрізів дійсності.

Як символіст, П.Тичина в "Золотому гомоні" вдається до системи образів, що містять символічне узагальнення. У руслі традиційного символізму оперує поет історико-філософськими та "космічними" категоріями й поняттями. Але, відзначає дисертант, в поемі "Золотий гомін" П.Тичина зарекомендував себе ще й яскравим імпресіоністом – особливо у мажорних феєричних фрагментах /які певною мірою продовжують тональність ранньої поеми-феєрії "Дзвінкоблакитне"/. Поема "Дзвінкоблакитне" /1916-17 р.р./ зазнала помітного впливу "Лісової пісні" Лесі Українки, але найбільше – імпресіоністичної манери М.Коцюбинського. Звичайно, П.Тичина – не виключно імпресіоніст, як і не виключно символіст. У "Золотому гомоні" П.Тичина виявив особливість творчого почерку, притаманну його поезії в цілому й ліро-епіці зокрема: синкретичність художнього мислення. Образну систему поет вибудовує як символіст, маніпулює із відчуттям, кольором, звуком як імпресіоніст, залишавчись у концепції зображення реалістом і, до того ж, романтизуючи певні аспекти зображуваного. Виступаючи таким чином в "Золотому гомоні" як "синкретист", П.Тичина все ж кладе в основу твору враження, емоцій; передусім на почутті ґрунтується ху-

дожня структура поеми. "Золотий гомін" - ліро-епічний твір, в якому превалює ліричне начало: будь-який фрагмент включає спочатку емоційну оцінку явища, а вже далі - оцінку раціональну.

Лаконічність письма, зображення "великого в малому", перевага почуття над логікою, мальовничість образів - ці риси, оформившись у "Золотому гомоні", стали основоположними для стилю П.Тичини-епіка, знайшли згодом відображення у поемі-симфонії "Сковорода", котру, як і "Золотий гомін", неможливо обмежити рамками єдиного методу та точним визначенням жанрової приналежності. Поеми П.Тичини ~~за~~відчують: подібного майстра творчого синтезу, художнього універсалізму важко відшукати у всій українській літературі нового часу.

Від змішаного методу зображення П.Тичина переходить і до міжродових поєднань: ліро-епічний сплав зазнає ще й втручання драматичного начала, тому ліро-епос поета часто є ліро-драмо-епосом, практично четвертим літературним родом. Елементи драматизації ліричної оповіді проглядають і в художній структурі "Золотого гомону". Поема не має чітко вираженого сюжету, але цілісності їй надає стрижневий конфлікт, зіткнення позитиву і негативу, протистояння двох тем: з одного боку, перемога людського в людині, історична перемога народу; з іншого боку - моральна поразка людини, її звиродніння і, як наслідок, розбрат всередині нації. Цей конфлікт є драматичним в обох значеннях слова - не лише через його надзвичайну гостроту, "драматизм", а ще й тому, що автор використовує засоби драми як роду, зокрема монологічність та діалогічність викладу. В основі динамічної розповіді лежить сцена, епізод; розповідь становить собою калейдоскопічну зміну сцен.

Вільній стихії задуму поета відповідає і демократична віршова форма - верлібр. П.Тичина в "Золотому гомоні" не сповідує

унітарної концепції верлібру. Твір містить і метризовані уривки, і ритмічно розкуті фрагменти /тобто і "французький", і "німецький" верлібр - за Б.Якубським^{I/}, наслідує місцями ритміку думи. Стрічаються вкраплення ямбу та інших розмірів, часом прозирає невластива верліброві рима, подекуди поетична мова близька до ритмізованої прози. У верлібрі "Золотого гомону" простежуються ті ж закономірності, що й у ліричних главах симфонії "Сковорода". Синкретичний характер художнього мислення П.Тичини виявився і в галузі версифікації.

Основоположні ідейно-художні засади "Золотого гомону" стали для поета визначальним орієнтиром у подальшій творчості, в тому числі і в праці всього життя, підсумку художніх шукань - поєми-симфонії "Сковорода".

Другий розділ - "Проблематика і конфліктна основа поеми П.Тичини "Сковорода". Жанрово-стильова й сюжетно-композиційна специфіка твору" - містить передувім розгляд стрижневого конфлікту ліро-драмо-епічної поеми.

Гострота й масштабність морально-етичних та суспільних проблем, порушених П.Тичинов в симфонії "Сковорода", вимагали відповідної форми втілення. Синкретизм трьох літературних родів, до якого вдався поет, пронизав усі шари твору - від найдрібніших елементів поетичної мови до ідейно-змістового рівня. Епічний, драматичний, ліричний пласти мають кожен відповідне навантаження, вони органічно переплітаються і творять міцну художню єдність. Свій ідейний задум П.Тичина базує на триєдиному конфлікті, точніше кажучи - на трьох видах конфлікту. Перший, епічний /"фоновий"/ - це антагонізм між гнобленими і гнобителями, між повстанцями і панством. Другий, традиційно-драматичний - болюче зіткнення героя

^{I/} Якубський Б. Наука віршування . - К., 1922. - С.71-72

і суспільства, самотника Сквороди і людського світу. Третій, ліричний конфлікт, є вже конфліктом у сфері почуттів і переживань - це боротьба героя "з самим собою", зі власними сумнівами, помилками, ваганнями. З останнього конфлікту, ліричної основи, поет розпочинає свою оповідь і поступово розширює рамки образу Сквороди. Триетапний конфлікт можна схематично уявити у вигляді концентричних кіл, центром яких є "початковий" персонаж - мислитель, заглиблений у себе. Таким постає головний герой у перших, ліричних розділах поеми.

Глави поеми, що за змістом і формою належать до драматичних, підтверджують положення теоретиків драми про етапність розвитку конфлікту. В драматичному струмені симфонії, як того вимагає змістова специфіка даного роду, "розвиток конфлікту будується як ряд наростаючих зіткнень, причому герой вступає в драматичну боротьбу не тільки з середовищем, що його оточує, але й із самим собою, долаючи на шляху своєї єдиної дії сумніви і вагання"^{1/}.

Слід відзначити, що драматичний підконфлікт "герой проти самого себе" вже суттєво відрізняється від ліричного конфлікту з подібним смисловим наповненням. Ліричний конфлікт "розуму і серця" /з одного боку - потяг до коханої, з іншого - відраза до неї як до зрадниці ідеалів/, зведений до особистісних переживань, поступається місцем соціально обумовленому конфлікту "всередині" героя: в ньому борються колишнє і теперішнє, йде інтенсивна світоглядна переорієнтація. Результатом цієї боротьби має стати визначення й усвідомлення героєм свого місця, "своєї віри" у переломний для суспільства час. Динамічна побудова П.Тичинов-драматургом характеру героя триває паралельно з розвитком конфліктної основи, характер модифікується з розгортанням ланцюга конфліктів і підконфліктів.

^{1/} Волькенштейн В. Драматургия. - М., 1960. - С.89

Творячи провідний образ симфонії, П.Тичина значною мірою "осучаснює" його, досить сміливо переносячи деякі реалії свого часу в епоху історичного Г.Сковороди. Така художня трансплантація - непоодинокє явище як у світовій, так і в українській літературі /до неї вдавався Й.-В.Гете в другій частині трагедії "фауст", В.Пачовський у містичному епосі "Золоті ворота"/. Хоча такий прийом не завжди дає бажані наслідки в симфонії П.Тичини, інтерпретація поетом образу Г.Сковороди належить до безсумнівних художніх здобутків. Майстерність автора полягає в різнобічному відтворенні суспільної та особистісної постаті Сковороди, у висвітленні складнощів і суперечностей образу, поданого в аспекті його духовної еволюції.

Авторське самовизначення жанру "Сковороди" /симфонія/ є цілком обґрунтованим з точки зору архітектоніки - паралель між поемом П.Тичини і симфонією /музичним твором/ досить прозора. Розділи ліричної поеми "Сковорода" /1920-22 р.р./ мають характерні "симфонічні" назви /"Allegro giocoso", "Grave", "Risoluto", "Finale" /. Очевидно, що підзаголовок "симфонія" стосувався передусім цих чотирьох розділів /початкового варіанту, "Пра-Сковороди"/. Але такою ж мірою він поширюється і на решту розділів, оскільки "симфонічність" твору закладена не тільки в поверхових виявах /назви - музичні терміни, звукопис окремих поетичних' фрагментів/, а на глибшому, ідейно-змістовому рівні. Як і композитор в симфонії /чи окремій сонаті/, літератор застосовує такий стрижневий прийом, що базується на протиставленні й паралельному розвитку двох тем. Ці різнополюсні теми є двома нерозривними половинами цілого. Багатоступенева конфліктна основа поеми "Сковорода" вдало вкладається до русла "симфонічних" вимог. Твір, побудований на конфліктах, на численних контрастах, несе в собі не один,

а кілька двотематичних комплексів. Рядом прийомів П.Тичина надає поемі певної подібності до симфонії /закономірно, що йдеться про подібність головних тенденцій/. Не варто відкидати й іншого значення терміну "симфонія" - гармонійність, співзвучність, узгодженість. Деякі зі своїх творів Г.Сковорода іменував симфоніями, розуміючи при цьому "співзвучність", відповідність змісту трактату тим чи іншим положенням Біблії. Є всі підстави вважати, що цей факт великою мірою настовхнув поета на оригінальне визначення жанру поеми.

У симфонії "Сковорода" переплелися не тільки різnorodові та різножанрові характеристики, але й різностильові утворення в межах єдиного авторського стилю. Стиль поеми "Сковорода" - складне синтетичне явище. Для нього характерні передусім висока емоційна напруженість діалогів /не лише в драматичних, а й у ліричних уривках/, оригінальна метафорика, широта лексичного арсеналу. Поліфонічність, різнотональність оповіді, вміння поета гнучко оперувати стильовим інструментарієм дозволяли П.Тичині часом навіть на невеликому фабульному просторі, не нагромаджуючи сюжетних ходів, досягти динаміки і широти зображення. У багатьох фрагментах не зовнішні події, а внутрішні стани героя /героїв/ змінюють один одного; автор часто творить оповідь не екстенсивним, а інтенсивним шляхом, вдаючись до нагнітання емоційної напруги, демонструючи спектр душевних станів і почуттів персонажів.

Тематично-змістова поліфонія, стильова різноплановість симфонії "Сковорода" виключають однозначність оцінок і щодо її художнього методу. Проблема чіткого визначення художніх принципів, що лягли в основу поеми, ще не знайшла остаточного вирішення в літературознавстві. Поема "Сковорода" демонструє можливості "збагаченого" реалізму, що опирається на творче поєднання реалістичного способу зображення з фантастичною, романтичними ходами, елементами

символізму, навіть сюрреалістичними прийомами.

Досить дискусійними залишаються і питання сюжету та композиції незакінченої поеми. Розділи компонувалися пізнішими упорядниками. Дисертант, розглянувши два композиційні варіанти, запропоновані упорядниками окремого видання симфонії 1971 р. та академічного 12-томного зібрання творів П.Тичини /1985 р./, подає власний варіант композиції. Цей варіант по можливості усуває головні недоліки двох попередніх схем, а саме: а/ розсіянність цілісної ліричної поеми 1920-22 р.р. між іншими главами; б/ невідповідне місце розташування інтермедії "Диспут" /наприкінці/; в/ відсутність в ролі композиційного фіналу розділу з узагальнувчим, "епілогічним" звучанням. Безперечно, кожний із варіантів має лише гіпотетичний характер, реконструювати композиційний задум автора зі зрозумілих причин неможливо. Але поему, як цілісне утворення, скріплює не тільки сюжетна послідовність, композиційна зібраність, а й центральний конфлікт /група конфліктів/: "Наявність в поемі чіткого, специфічно вираженого конфлікту цементує її зміст, об'єднує описувані події і героїв єдністю дії"^{1/}.

Навіть будучи незакінченою, поема "Сковорода" відзначається художньою цілісністю - завдяки не зовнішньому "впорядкуванню", а внутрішнім, глибинним ідейно-художнім зв'язкам.

Третій розділ дисертації - "Образно-метафоричний, лексико-фразеологічний та версифікаційний арсенал П.Тичини-епіка" - присвячено розгляду особливостей віршової манери поета.

Багата, розмаїта палітра поетичної мови П.Тичини найповніше представлена у поемі-симфонії "Сковорода". На сторінках симфонії талант митця розкривається у всій багатогранності - як талант поета-новатора, поета-філософа, історика й енциклопедиста.

^{1/} Киселев И. Герой и обстоятельства. - М., 1962. - С.32

Як зазначав Л.Новиченко, "у поемі "Сковорода" поет показав себе майстром, здатним вразити навіть спокушеного читача надзвичайною широтою стилістичного діапазону, багатством форм, сміливістю художніх прийомів, хай інколи дискусійних"^{1/}.

Хоча П.Тичина справді вдається в поемі до експерименту зі словом, не менш самобутньою є його образність у квазітрадиційному ключі: вдавчись до предметів і явищ реального довкілля, поет, проте, показує їх з несподіваного боку, часто наповнює символічним змістом. Характерними особливостями тичинівського епічного образотворення є динамізм і смислова багатозначність образу, його багатозначність. Наприклад, образ пейзажної категорії часом набуває філософського наповнення, переростає в один з численних образів-символів. Авторські порівняння, як і решта образних засобів, інколи досить несподівані, із застосуванням синестезії: порівнюване і те, з чим порівнюють, знаходяться в різних понятійних площинах. Місцями вдається поет до образності в ключі антиестетики /при зображенні ворожого повстанцям табору - поміщиків, панів, офіцерів/.

Поетична мова симфонію становить інтерес не тільки глибоко своєрідною метафорику, а й багатством лексичного арсеналу - словниковий спектр поеми дуже широкий, він включає різноманітні шари. Поет майстерно індивідуалізував образи своїх героїв за допомогою їхніх мовних особливостей, а також сповна використав синонімічні можливості української мови - як вагомий художній засіб, що слугує для повнішої передачі думки, почуття, для їх розвитку і градації.

Сутність епічної манери П.Тичини досить повно виявляється не лише в поемах, які традиційно вважаються головним ліро-епіч-

^{1/} Новиченко Л. В поколіннях я озвуся /Творчість Павла Тичини///

ним жанром, а й у проміжних жанрових ланках, що знаходяться посередині між поемою та великим віршем /"Золотий гомін", "В безсонну ніч", "Срібною ночі"/, і в ще менших, аж до дрібних кількарядкових замальовок. Поетичне узагальнення П.Тичини завжди виростає з конкретного життєвого факту, враження, деталі. Це й надає вагомості та художньої переконливості навіть віршам-міні-аттрам поета.

Епічні твори П.Тичини - це твори поета-культуролога, добре обізнаного з кращими досягненнями світової поезії різних часів і народів /в галузі метрики автор вдається, наприклад, до гекзаметра, шаїрі, десетерця/. Відзначається розмаїттям і строфіка поета. Високого рівня майстерності досяг П.Тичина в римуванні, в тому числі й консонансному - побудованому на співзвучності не голосних, а приголосних.

Серед ліро-епічних віршів П.Тичини є сюжетні, котрі беззастережно можна зарахувати до епіки, і вірші лише з начерком сюжету, і вірші, в яких важко виділити домінуюче начало - ліричне чи епічне. Проте будь-який вірш поета, навіть "чисто" ліричний, рідко обходиться без елементів оповіді, без описовості - портретної, пейзажної чи "подійної". Тичинівський вірш максимально заглиблений у реальну, "земну" стихію, і навіть велика частина поетової лірики - значною мірою епізована, а сам епос вирізняється глибоким ліризмом.

В ліро-епічній галузі П.Тичина йшов шляхом пошуку нових жанрів, творення оригінальної образно-символічної системи, розширення лексичного багатства рідної мови, новаторського переосмислення законів метрики і ритму. Благотворне поєднання міцно засвоєної традиції із практикою сміливого експерименту дало українській літературі самобутні, художньо вартісні, високодуховні твори ліро-епічного звучання.

Висновки. Як підтверджує здійснене дослідження, творчій манері П.Тичини притаманний високий ступінь синтезованості. Долучаючи до ліро-епіки третій літературний рід - драму, поет творив якісно нову, глибоко оригінальну художню сутність, яка певною мірою випереджала свій час. Ліро-епос П.Тичини становить собою багатогранне мистецьке явище, базоване на поєднанні родів і жанрів, сполученні традиційних і новаторських елементів, творчому осмисленні світових і вітчизняних літературних традицій.

Основоположним твором, що дав поштовх для розвитку всього подальшого ліро-епосу П.Тичини, намітив напрямки мистецьких шукань поета у цій галузі, є поема "Золотий гомін". Це - ключова ланка в генетичному ланцюгу тичинівської ліро-епічної творчості, художньо-естетичний та світоглядний маніфест поета.

Продовжуючи творити на засадах естетики "Золотого гомону", П.Тичина-епік надалі йде шляхом розширення цих засад. У поемі-симфонії "Сковорода" він виступає не лише як письменник, а й як історик та філософ - тобто демонструє грані таланту, тільки намічені в "Золотому гомоні". Автор симфонії вибудовує власну концепцію взаємин людини і світу, людини й суспільства. Поема має складний, багатоступеневий драматичний конфлікт, який сукупно з "інтенсивним" способом зображення надає цілісності незавершеному творові. Важливо зазначити, що симфонія "Сковорода", вершинний здобуток П.Тичини в ліро-епіці, своїм високоталановитим художнім вирішенням заперечує твердження про "духовну смерть" митця в пізніший період творчості.

Як у симфонії "Сковорода", так і в інших своїх ліро-епічних творах /поемах, віршованих новелах, сюжетних віршах, замальовках, мініатюрах/ П.Тичина виявив себе небуденним майстром слова. Для творчої манери поета характерні широта лексичного діапазону,

розмаїття віршових форм, багатство строфічних різновидів. Одна з найпомітніших особливостей стилю П.Тичини - лаконічність викладу, здатність подати у стислій формі широке панорамне зображення.

Ліро-епос П.Тичини є складним, глибоко своєрідним явищем вітчизняної літератури, його дослідження відкриває широкий простір для теоретичних узагальнень, для усвідомлення магістральних напрямків розвитку української поезії ХХ століття.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Деякі спостереження над майстерністю поеми Павла Тичини "Сковорода"//Сучасні проблеми філології. Тематичний збірник наукових праць. - К.,1993. - С.131-144
2. Мислитель і його доба: постать Сковороди у висвітленні Павла Тичини//Дослідження з філології. - Випуск 3-ій. - К.,1994. - С.107-117
3. Фольклорні ремінісценції ліро-епосу П.Тичини//Народна культура України і проблеми сучасної фольклористики: Тези доповідей III науково-освітнянської конференції, присвяченої 190-річчю М.О.Максимовича /2-3 грудня 1993 р./ - К.:КУ ім.Т.Шевченка,1994. - С.51-53
4. Тичина знаний і незнаний. - К.:Видавничий центр Інституту журналістики КУ ім.Т.Шевченка,1994. - 38 с.
5. "Офіційний" Тичина як ідеологема радянської епохи//Слово і час. - 1994. - № II-12. - С.35-41
6. "Нехай я міф, хай казка..." /Офіційний "образ" П.Тичини як ідеологема радянської епохи///Інформаційний вісник Академії Наук вищої школи України. - К.,1995. - № 3. - С.10-13
7. Зображувальні можливості ремарок і мотто в поемі-симфонії П.Тичини "Сковорода"//Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. - К.,1995. - № 4. - С.12-15

Анотація (Epitome)

Yarovyı A. S. Lyric Epos of P. Tychina (Peculiarities of the Poetics).

Dissertation on scientific degree of candidate of philological science, specialities 10.01.01 - the Ukrainian literature, 10.01.06 - the Theory of Literature. The Taras Shevchenko National University of Kyiyv. Kyiyv, 1995.

The dissertation is dedicated to artistic peculiarities of the Lyric epos of the poetry of P. Tychina. On the basis of the symphonic poem "Skovoroda", his works of different years have been examined regularities of function of peculiar creation system of P. Tychina as poet-epic. The Lyric epos of the poet is examining as a syncretical phenomenon, which is characterized by the variety of genre, poliphony of styles, combination of the traditionale and innovative approaches.

Яровый А. С. Лиро-эпос П. Тычины (Особенности поэтики).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальностям: 10.01.01 - украинская литература, 10.01.06 - теория литературы. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1995.

Диссертация посвящена художественным особенностям лиро-эпической поэзии П. Тычины. На материале поэмы-симфонии "Сковорода", произведений разных лет прослежены закономерности функционирования своеобразной творческой системы П. Тычины-эпика. Лиро-эпос поэта рассматривается как синкретическое явление, характеризующееся жанровым многообразием, стилевой полифонией, синтезом традиционного и новаторского начал.

Ключові слова (Key words): лиро-эпос, поэтика, жанр, стиль, художній синкретизм (lyric epos, poetics, genre, style, artistic syncretism).

Dr. Yarovyı

Замовлення № 031 Тир. 100 прим.
Підп. по друку 06.10.95.Ф.60^х84, I/16. Обсяг 0:8 др. арк.
Надруковано МП "АКАДЕМІЯ" м. Київ

Ag

22450
AB 33.452